

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**СОСНОВСЬКА О.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
БУРАКА О.А., К.Т.Н., ДОЦЕНТ,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

Досліджено механізм та принципи формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств, його склад та структуру в аграрних підприємствах Полтавської області, визначено внутрішні та зовнішні чинники розвитку, проаналізовано досягнутий рівень ефективності використання та вплив на рівень виробництва сільськогосподарської продукції.

The mechanisms and principles of resource potential of agricultural enterprises, its composition and structure of agricultural enterprises in the Poltava region, the internal and external factors of development, analyzed the level of efficiency and impact on agricultural production

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ринкові умови діяльності вимагають прийняття оптимальних управлінських рішень щодо визначення обсягів виробництва, обрання цільових ринків реалізації продукції, що передбачає ефективне використання усіх видів ресурсів підприємства, їх оптимальну структуру, від яких залежить фінансовий стан підприємства. У цих умовах зростає роль аналізу використання ресурсного потенціалу підприємств.

Діючий в аграрній сфері господарський механізм не створив такі економічні умови, які б орієнтували працівників на підвищення продуктивності праці, зростання якості продукції та її конкурентоспроможності. У зв'язку з цим все більшої актуальності набувають питання формування та ефективного використання ресурсного потенціалу підприємств з метою підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та національної економіки в цілому. Саме науково-теоретична та практична значимість указаних проблем обумовила актуальність обраної теми

дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вивченню теоретичних питань формування, розвитку та ефективного використання потенціалу підприємств присвячено ряд наукових робіт. Проблема формування і ефективного використання ресурсного потенціалу досліджувалась такими відомими економістами: Андрійчук В.Г., Бутуцький О.А., Гайдуцький П.І., Крисальний О.В., Лукінов І.І., Месель-Веселяк В.Я., Нелеп В.Н., Пасхавер Б.Й., Саблук П.Т., Стельмащук А.М., Трегобчук В.М. та інші.

Постановка завдання. Наявність дискусійних проблем, а також об'єктивна необхідність визначення головних чинників ефективного формування та використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств обумовили вибір теми дослідження. Метою дослідження є аналіз та обґрунтування шляхів підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств Полтавської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ресурсний потенціал підприємства – це сукупність матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових ресурсів, включаючи здатність робітників підприємства ефективно використовувати названі ресурси для виконання місії, досягнення поточних та стратегічних цілей підприємства [1].

Одним із складових елементів ресурсного потенціалу є земля. Вона активно впливає на процес виробництва, є його найважливішим складовим елементом, базою для органічного поєднання інших виробничих ресурсів. Рівень ресурсного потенціалу залежить не тільки від розміру і структури сільськогосподарських угідь, але й, в значній мірі від економічної родючості землі, яка залучається до виробничого процесу. В той же час вона вимагає особливого підходу до організації її використання, оскільки маючи обмежені розміри, є предметом конкуренції різних галузей господарського комплексу.

В цілому сільськогосподарські угіддя Полтавської області характеризуються високим рівнем розораності. Питома вага ріллі в

структурі угідь складає 81,4 %. Структурно-динамічний аналіз посівних площ аграрних підприємств за 2005-2009 рр., показав що основну частину в ній займають посіви зернових і зернобобових культур. Так, протягом досліджуваного періоду питома вага їх зростає з 58,3 % до 60,4 %. Це пов'язано із стійким попитом саме на зерно. У структурі площ посіву зернових і зернобобових культур найбільші площі займають посіви озимої пшениці, кукурудзи на зерно та ярого ячменю. Суттєво збільшилася посівна площа сояшнику (на 16,0 %) за одночасного зменшення посівів цукрового буряку. Такі зміни викликані, з одного боку, зменшенням прибутковості вирощування цукрових буряків та появою сильних іноземних виробників цукру, а з іншого високою прибутковістю виробництва сояшнику та стійким попитом на нього [2]. Майже не змінилися розміри посівних площ картоплі та овоче-баштанних культур. Це пов'язано з тим, що ці культури підприємства не реалізують, а використовують лише для задоволення внутрішніх потреб.

Природнокліматичні умови Полтавської області забезпечують потенційну урожайність озимих зернових 50 центнерів з 1 га, ярих – 45, зернобобових – 40, кукурудзи на зерно – 60, цукрових буряків – 402. Однак, фактична урожайність основних сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств області за 2005-2009 рр. в середньому становила: зернових і зернобобових 33,2 ц /га, кукурудзи – 42,9, цукрових буряків 325,8 ц /га [2]. Отже, природний потенціал земельних ресурсів не використовувався в повній мірі. Відомо, що основою розвитку будь-якого виробництва є його матеріально-технічне оснащення. Аналіз матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств показує, що у сільському господарстві Полтавської області сформувалась така структура основних засобів, в якій будівлі і споруди займають 68%, а машини, устаткування, передавальні пристрої і транспортні засоби лише 12%. Це свідчить про недостатню частку активної частини основних виробничих засобів, що не відповідає сучасним техніко-технологічним вимогам виробництва. На 1000 га орних земель в області припадає 8 тракторів, в той час як у США – 34, в

Німеччині – 205, Франції – 91, а на 1000 га посіву зернових культур 4 комбайнів, коли у фермерів США – 17. Фондозабезпеченість за період 2005-2009 рр. знизилась майже у 6 разів, а фондоозбросеність праці у 5 разів, а їх рівень майже втричі менше, ніж у США, у 5 разів менше, ніж у Німеччині та у 7 разів менше, ніж у Англії, що і визначає низький рівень продуктивності праці, яка вже багато десятиріч в Україні складає 20-25% її рівня в Німеччині. На виробництво основних видів продукції витрачається у 5-20 разів більше праці, ніж у США [3].

Забезпеченість сільського господарства основними видами сільськогосподарської техніки знаходиться в межах 40-60% від потреби. До того ж майже 90% її вже давно відпрацювала свої нормативні строки експлуатації. Сьогодні 77% сільськогосподарських підприємств не мають змоги купити нові машини і обладнання, 63% - мінеральні добрива, запчастини і будівельні матеріали, до 80% - засоби захисту рослин, медикаменти для лікування тварин і палне. До того ж обсяг постачання мінеральних добрив в Україні за останні роки зменшився майже у 5 разів, а кількість внесених органічних добрив у розрахунку на 1 га сільгоспудіть зменшилася більш як втричі. У господарствах Полтавської області під врожай останніх років на один гектар вноситься менше 1,4 т органічних добрив.

Головним фактором розвитку продуктивних сил є інвестиції, які є джерелом відтворення основних засобів. Незважаючи на наявність загальноновизнаних переваг, сільське господарство України виявилось однією з найменш інвестиційно-привабливих галузей економіки: загальна сума щорічних капітальних вкладень у сільському господарстві скоротилася у 2009р. порівняно з 1990 р. у 19,7 рази, в той час як в цілому по економіці скорочення складало 3,97 рази. При цьому практично припинилося будівництво об'єктів сільськогосподарського призначення, а понад дві третини капіталовкладень спрямовується на придбання сільськогосподарської техніки.

Ефективність використання матеріальних ресурсів також невисока, що в певній мірі пояснюється прямою залежністю її від співвідношення цін на ресурси для сільськогосподарського

виробництва і цін на сільськогосподарську продукцію. Як показали наші дослідження, якщо у 1991 р. для купівлі трактора марки Т-150К, необхідно було виростити і продати державі 44 т зерна або 4 т м'яса чи 32 т молока, то у 2009 р. близько 165 т зерна, 12 т м'яса, 71 т молока. Результат такого стану матеріально-технічної бази – зменшення обсягів виробництва валової продукції. У рослинництві згортаються такі високорентабельні галузі як садівництво, овочівництво, знижується економічна ефективність виробництва цукрових буряків, кормових культур тощо. Надзвичайно високі темпи зниження виробництва продукції тваринництва внаслідок скорочення поголів'я худоби і птиці. Через низьку прибутковість ним практично не займаються сільськогосподарські підприємства. Як наслідок, за 1990-2009 рр. обсяги виробництва валової продукції в усіх категоріях господарств зменшилися в 1,3 рази. До того ж, якщо обсяги виробництва продукції рослинництва зросли на 17,3%, то у тваринництві вони зменшились у більш, ніж 2,5 рази.

Найважливішим складовим елементом ресурсного потенціалу є трудовий потенціал. Основою формування його в аграрному секторі виступає сільське населення у працездатному віці. Чисельність даної категорії населення за період 2002 – 2010 рр. у Полтавській області зменшилась з 332,4 тис. осіб до 327,1 тис. осіб, або на 16,2% [2]. Провідну роль у даному процесі відіграв високий рівень його передчасної смертності. Іншою причиною скорочення чисельності зайнятого населення стало скорочення попиту підприємств та організацій на робочу силу через різке скорочення обсягів виробництва. Загальний рівень безробіття в сільській місцевості Полтавської області перевищує 6,4%, тоді як у містах він становить 4%. Фактичне безробіття на селі з урахуванням людей, які вже не шукають роботу, а займаються особистим селянським господарством, як мінімум вдвічі вище порівняно з офіційними даними. Необхідною передумовою досягнення цілей організації є забезпеченість її кадрами не лише в оптимальній кількості, але і належної якості. Як показали наші дослідження, за останні п'ять років (2005 – 2009 рр.) через падіння обсягів виробництва в сільському господарстві,

погіршення соціально-економічних умов на селі, загострення демографічної ситуації, відбулося не лише скорочення чисельності зайнятих у сільському господарстві з 165,3 тис. у 2005 р. до 119,3 тис. у 2009 р., але й значно погіршився їх якісний склад. Професійно-кваліфікаційна структура на протязі останніх п'яти років залишається стабільною: 37% спеціалісти з вищою, і 56% з середньою спеціальною освітою та 7% практики. На початок 2010 р. 297 посад керівників та спеціалістів господарств, або 2,6% від їх наявної чисельності залишаються вакантними або заміщені особами без відповідної професійної освіти. Водночас чітко відслідковується тенденція „старіння” кадрів. Чисельність керівників і спеціалістів у віці до 30 років зменшилась за досліджуваний період на 42,1%. Залишається високою і змінність керівників – 5,8 %. Одним із резервів підвищення продуктивності праці є удосконалення механізму господарювання та системи матеріального стимулювання, в якій поєднувалася б натуральна і грошова оплата поставлені в пряму залежність від кінцевих результатів господарювання. В результаті досягалася б висока трудова і технологічна дисципліна, що і є основою підвищення продуктивності праці.

Аналіз складу і структури сукупного доходу та його використання у селянській родині та в родині робітника промисловості показав, що перша знаходиться в гірших матеріальних умовах [4]. Частка жителів села, які мають прожитковий мінімум вдвічі менше мінімального становить 12%, що значно перевищує аналогічний показник по місту. Жителі села поставлені в гірші умови щодо продовольчого забезпечення та доступу до культурно-побутових послуг.

Таким чином, недостатня увага з боку державних органів до розвитку сільських населених пунктів є вагомою причиною старіння трудових ресурсів села та недостатнього використання всього ресурсного потенціалу сільського господарства.

Загальним для всіх видів ресурсів є питання про їх оцінку та ефективність використання. Проаналізуємо динаміку вартості ресурсного потенціалу аграрних підприємств Полтавської області, його склад та структуру (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка ресурсного потенціалу аграрних підприємств
Полтавської області та його структури, 2005-2009 рр.**

Показники	Роки					2009 р. до 2005 р., %
	2005	2006	2007	2008	2009	
Грошова оцінка земельних ресурсів, млн. грн.	17412,0	18127,8	18678,4	19862,7	21328,4	122,5
Середньорічна вартість необоротних активів, млн. грн.	1727,3	1950,9	2288,5	2896,9	3330,6	192,8
Середньорічна вартість оборотних активів, млн. грн.	1698,5	1777,7	2787,9	4377,1	5888,1	346,7
Трудовий потенціал, млн. грн.	842,6	923,7	1192,2	1615,1	1797,5	213,3
Оцінка ресурсного потенціалу, млн. грн.	21680,4	22780,1	24947,0	28751,8	32344,6	149,2
Ресурсний потенціал в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	9,9	10,4	11,4	13,3	14,9	150,5
Структура ресурсного потенціалу, %: сільськогосподарські угіддя	80,3	79,6	74,9	69,1	65,9	x
необоротні активи	8,0	8,6	9,2	10,1	10,3	x
оборотні фонди	7,8	7,7	11,2	15,2	18,2	x
трудові ресурси	3,9	4,1	4,8	5,6	5,6	x

Аналіз даних таблиці 1 показує, що вартість ресурсного потенціалу впродовж 2005-2009 рр. збільшилася із 21,7 млрд. грн. до 32,3 млрд. грн., або майже у 1,5 рази. Цьому сприяло збільшення вартості земельних ресурсів на 3,9 млрд. грн. (22,5 %), необоротних активів на 1,6 млрд. грн. (92,8 %), оборотних активів на 4,2 млрд. грн. (у 3,5 рази), вартості трудового потенціалу на 1,0 млрд. грн. (у 2,1 рази).

В структурі потенціалу чільне місце займає вартість

земельних угідь. За досліджуваний період її частка коливалася у межах 80,3 % у 2005 р. до 65,9 % у 2009 р., що сталося за рахунок підвищення вартості інших елементів потенціалу. Якщо у 2005 р. у структурі ресурсного потенціалу вартість необоротних активів становила 8,0 %, то у 2009 році вона зросла до 10,3 %. Частка оборотних активів у 2005 році становила 7,8 %, а у 2009 році вона зросла до 18,2 %. Вартість трудового потенціалу має найменшу частку у структурі ресурсного потенціалу і у 2009 р. склала 5,6 %.

Ресурсовідадача залежить від низки чинників, головними з яких є: раціональне співвідношення елементів у структурі ресурсного потенціалу, система управління виробництвом, впровадження ресурсощадних технологій, врахування природнокліматичних умов [1]. Тому при формуванні ресурсного потенціалу аграрних підприємств необхідно більше уваги приділяти не кількісному його нарощуванню, а якісному вдосконаленню та дотриманню раціональних пропорцій між окремими складовими.

Проаналізуємо досягнутий рівень ефективності використання ресурсного потенціалу (табл. 2).

Таблиця 2

Ефективність використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств Полтавської області, 2005-2009рр.

Показники	Роки					2009 р. до 2005р., %
	2005	2006	2007	2008	2009	
Одержано валової продукції в розрахунку на 1000 грн. ресурсного потенціалу, грн.:	221,0	217,9	203,2	113,9	176,2	79,7
Ресурсомісткість продукції, грн.	4,52	4,59	4,92	8,78	5,67	125,4

Аналіз даних таблиці 2 свідчить про зменшення ефективності використання ресурсного потенціалу. Так, якщо у 2005 р. ресурсовідадача за валовою продукцією становила 221,0 грн., то у 2009 р. 176,2 грн., що менше на 30,3 %, порівняно з 2005 р.. Ресурсомісткість продукції навпаки зросла. У 2005 р. вона

становила 4,52 грн., а у 2009 р. - 5,67, тобто зросла на 25,4 %. Це свідчить про погіршення використання ресурсного потенціалу та створення на цій основі передумов до росту собівартості продукції (робіт, послуг).

З метою забезпечення результативного процесу формування та використання ресурсного потенціалу, при його організації необхідно враховувати сукупність факторів, що впливають на нього і водночас визначають його ефективність. Основними такими аспектами є: екологічний, соціальний, економічний, виробничий та фінансовий, що виступають як невід'ємні елементи системи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу. Актуальною на даний час є необхідність поширення досвіду частини господарств області щодо кооперування, тобто обміну технікою чи купівлі послуг щодо технічного виконання сільськогосподарських робіт. В основі такого кооперування лежить два основні принципи: територіальної близькості та різноманітності техніки.

Висновки. Проведений аналіз оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва дає підстави стверджувати про значні невикористані резерви збільшення виробництва продукції, підвищення її якості та здешевлення. Покращення економічної ситуації в сільському господарстві і забезпечення максимального використання його можливостей досягається за умови раціонального використання ресурсів на основі їх пропорційності і збалансованості.

Література.

1. Вишневська О.М. Формування та оцінювання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / О.М. Вишневська // Вісник ХНАУ. – 2007. - № 3. - С. 27-32.

2. Статистичний збірник „Сільське господарство області” за 2009 р. / за ред. Л.М. Безхлібняк. – Полтава: Головне управління статистики у Полтавській області Державного комітету статистики України, 2010. – 274с.

3. Трегобчук В. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти) / В.Трегобчук, А. Юзефович, Д. Крисанов, О. Попова, В. Прадун, Н. Скурська – К.: Інститут економіки НАН України., 2003. – 259 с.